

Sygn. akt I ACa 664/17

## WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 11 stycznia 2018 r.

Sąd Apelacyjny w Białymstoku I Wydział Cywilny

w składzie:

Przewodniczący	:	SSA Elżbieta Bieńkowska (spr.)
Sędziowie	:	SA Jadwiga Chojnowska SA Elżbieta Borowska
Protokolant	:	Sylwia Radek-Łuksza

po rozpoznaniu w dniu 11 stycznia 2018 r. w Białymstoku

na rozprawie

sprawy z powództwa **Z. Ś.**

przeciwko **A. Ś.**

### ***o ochronę dóbr osobistych***

na skutek apelacji powódki

od wyroku Sądu Okręgowego w Łomży

z dnia 29 maja 2017 r. sygn. akt I C 758/16

I. ***oddala apelację;***

II. ***zasądza od powódki na rzecz pozwanego 540 zł tytułem zwrotu kosztów instancji odwoławczej.***

(...)

## UZASADNIENIE

Powódka Z. Ś. wnosila o nakazanie pozwanemu A. Ś. złożenia oświadczenia woli, którego treścią jest wyrażenie zgody na ekshumację szczątków J. Ś. (1), pochowanego na(...) w Ł. przy ul. (...), kwatery (...) oraz przeniesienie ich na(...) w Ł. przy ul. (...), kwatery (...) oraz o zasądzenie od pozwanego na jej rzecz kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa procesowego.

Pozwany A. Ś. w odpowiedzi na pozew wnosil o oddalenie powództwa w całości i zasądzenie na jego rzecz kosztów procesu według norm przepisanych.

Wyrokiem z dnia 29 maja 2017 r. Sąd Okręgowy w Łomży oddalił powództwo i zasądził od powódki na rzecz pozwanego kwotę 1.500 zł tytułem zwrotu kosztów procesu.

Sąd ten ustalił, że J. Ś. (2) zmarł (...)W chwili śmierci był żonaty. Powódka jest żoną J. Ś. (1). Mieli oni troje dzieci: córkę J. H., syna A. Ś. oraz syna J. Ś. (2).

W dniu 8 sierpnia 2016 r. powódka złożyła do (...) wniosek o ekshumację zwłok męża J. Ś. (2) celem przeniesienia ich z cmentarza przy ul. (...) w Ł. na cmentarz położony przy ul. (...) w Ł..

Decyzją z 24 sierpnia 2016 r. (...) w Ł. zezwolił powódce na ekshumację szczątków J. Ś. (2). Następnie decyzją z 1 września 2016 r. (...)w Ł. uchylił w całości decyzję zezwalającą na ekshumację z uwagi na brak pozwolenia członków rodziny uprawnionych do współdecydowania o ekshumacji.

Z. Ś. obecnie należy do (...)B. w Ł., przy której położony jest nowy cmentarz, który nie istniał jeszcze w chwili śmierci J. Ś. (2). Na cmentarzu tym powódka posiada wykupioną kwaterę oraz wybudowała pomnik. Chce aby w grobie na cmentarzu przy parafii św. B. było wspólne miejsce spoczynku jej i jej męża. Powódce nie podoba się dotychczasowe miejsce spoczynku jej męża. Uważa, że z uwagi na otoczenie (opuszczone groby i drzewa) wygląda ono na stale zaniedbane.

J. H. i J. Ś. (2) nie sprzeciwiają się decyzji matki co do ekshumacji i przeniesienia zwłok ojca do innego miejsca pochówku. Dokonaniu przeniesienia zwłok zmarłego J. Ś. (2) sprzeciwia pozwany A. Ś..

Dzierżawę grobu na (...) przy ul. (...) przy organizacji pogrzebu J. Ś. (2) opłaciła powódka. Zmarły J. Ś. (2) nie wypowiedział się o miejscu swego pochówku. Zdecydowała o tym jego najbliższa rodzina. Nie było sporu co do tego, aby J. Ś. (1) pochować na cmentarzu w Ł. przy ul. (...). O wyborze cmentarza zdecydowało to, że pochowana została na nim większość członków jego rodziny zmarłego, między innymi rodzice oraz rodzeństwo. W dniu 27 lipca 2005 r. powódka podpisała oświadczenie o zrzeczeniu się prawa do ww. grobu na rzecz syna A. Ś., który opłacił kolejne lata dzierżawy tego grobu.

Obecnie grobem zmarłego J. Ś. (2) zajmuje się jego syn J. Ś. (2) z żoną oraz T. Ś. (1) – brat zmarłego. Pozwany A. Ś. przebywa od 8-9 lat w USA. Przyjeżdża on do Polski co roku i wówczas odwiedza grób.

W oparciu o tak ustalony stan faktyczny sprawy Sąd ocenił powództwo przez pryzmat art. 24 k.c. Stwierdził, że więź łącząca strony ze zmarłym J. Ś. (2) powoduje, że zarówno powódce jak i pozwanemu przysługuje dobro osobiste w postaci prawa do kultu pamięci zmarłego męża i ojca, a zatem na równi przysługuje im prawo do decydowania o zmianie miejsca złożenia zwłok a w związku z tym o ekshumacji. Sąd podkreślił przy tym, że krąg osób współuprawnionych do decydowania o miejscu pochówku osoby zmarłej wynika z art. 10 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych, zgodnie z którym prawo pochowania zwłok ludzkich ma najbliższa pozostała rodzina osoby zmarłej, a mianowicie: pozostały małżonek, krewni zstępni, krewni wstępni, krewni boczni do 4 stopnia pokrewieństwa i powinowaci w linii prostej do 1 stopnia.

Sąd wskazał, że decyzja powódki o przeniesieniu zwłok męża do grobu, który miałyby być ich wspólnym miejscem pochówku nie jest obiektywnie niewłaściwa. Jednocześnie przyjął też, że w świetle przedstawionych okoliczności odmowa wyrażenia zgody przez pozwanego na ekshumację zwłok ojca celem ich przeniesienia na inny cmentarz nie wykracza poza granice przysługującego mu prawa do ochrony kultu zmarłego J. Ś. (2). Zmarły J. Ś. (2) został pochowany w miejscu zaakceptowanym przez wszystkich członków rodziny, wśród najbliższych członków swojej rodziny i znajomych. W chwili pogrzebu męża powódka była świadoma, że miejsce to może być także miejscem złożenia jej zwłok. Grób zmarłego J. Ś. (2) przez wszystkie lata był odwiedzany i sprzątnięty przez powódkę, jego dzieci oraz brata. Żaden z członków jego rodziny nie doznał z niczyjej strony przeszkód w wykonywaniu ich praw do kultu zmarłego. Działanie pozwanego nie stanowiło zatem zdaniem Sądu nadużycia swego prawa i dlatego nie może być

oceniane jako bezprawne w rozumieniu art. 24 k.c. Dlatego powódce nie przysługiwała ochrona prawna przed takim działaniem.

Niezależnie od powyższego, w ocenie Sądu w sprawie nie miała też miejsca szczególna sytuacja, która mogłaby zdecydować o tym, że zasada zapewniania spokojnego spoczynku zmarłym, w drodze orzeczenia Sądu musiałaby ustąpić potrzebie ochrony dóbr osobistych w postaci prawa do kultu pamięci zmarłych, a co za tym idzie prawa do decydowania o przeniesieniu zwłok w inne miejsce i ekshumacji. Okoliczność, że obecne miejsce spoczynku zwłok zmarłego J. Ś. (2) nie podoba się powódce z uwagi na znajdujące się w pobliżu opuszczone groby oraz drzewo, które zaśmieca grób nie jest w żadnym razie okolicznością wyjątkową, w szczególności, iż decyzja o wyborze tego miejsca nie zapadła wbrew woli powódki. Powódka była obecna na pogrzebie i podpisała umowę dzierżawy. Po scedowaniu praw i obowiązków dzierżawcy na rzecz pozwanego nie zgłaszała żadnych zastrzeżeń co do utrzymania grobu. Nie ma także dowodów na to, że obecnie nie ma osób bliskich, które nie zajmowałyby się grobem. Powódka nie twierdziła także, że z uwagi na miejsce złożenia zwłok, czy z uwagi na zachowanie pozwanego doznawała jakichkolwiek przeszkód w sprawowaniu kultu pamięci jej męża. Fakt, że powódka jest obecnie parafianką K., przy którym znajduje się nowy cmentarz, nie stanowi przeszkody aby powódka mogła zostać pochowana obok męża. Miejsce pochówku nie jest bowiem uzależnione od miejsca parafii zmarłego. Powódka już wprawdzie wydzierżawiła kwaterę na cmentarzu przy ul. (...) i pobudowała na nim pomnik z myślą o sobie i mężu, ale uczyniła to nie mając zgody wszystkich współuprawnionych na ekshumację zwłok zmarłego J. Ś. (2).

Dodatkowo Sąd zauważył, że w sprawie istnieją także okoliczności przemawiające przeciwko zastosowaniu ekshumacji jako środka usunięcia naruszenia dobra osobistego w postaci prawa sprawowania kultu osoby zmarłej. Na cmentarzu, na którym obecnie znajduje się grób zmarłego J. Ś. (2), pochowani są bowiem jego rodzice i rodzeństwo. W przeciwieństwie do cmentarza przy ul. (...) w Ł. jest to zatem cmentarz spoczynku osób z jego najbliższej rodziny.

Mając powyższe na uwadze powództwo Z. Ś. o nakazanie pozwanemu A. Ś. złożenia oświadczenia woli, którego treścią jest wyrażenie zgody na ekshumację szczątków J. Ś. (1) Sąd oddalił.

O kosztach procesu Sąd orzekł na podstawie art. 98 § 1 k.p.c., tj. zgodnie z zasadą odpowiedzialności za wynik sprawy.

W apelacji od tego wyroku powódka zarzuciła:

1) naruszenie przepisów prawa procesowego – art. 233 § 1 k.p.c. poprzez błędną ocenę zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego polegającą na ustaleniu, że:

a) o wyborze miejsca pochówku J. Ś. (2) zdecydowało to, że pochowana została w nim większość członków jego rodziny, podczas gdy faktycznie był to wtedy jedyny cmentarz w Ł. i powódka nie miała żadnego wyboru co do miejsca pochówku męża,

b) T. Ś. (1) – brat zmarłego – zajmuje się jego grobem, podczas gdy faktycznie grób zmarłego jest sprzątny wyłącznie przez syna J. Ś. (2) i jego żonę R. Ś.,

c) powódka pobudowała nowy pomnik na cmentarzu przy ul. (...) nie mając zgody wszystkich uprawnionych, podczas gdy taka zgoda była, jednak pozwany wycofał ją już po wykonaniu pomnika,

d) cmentarz przy ul. (...) jest miejscem spoczynku najbliższej rodziny zmarłego, tj. jego rodziców i rodzeństwa, tymczasem w krąg najbliższej rodziny zmarłego zalicza się żona i dzieci, które za życia wyraziły wolę pochowania na cmentarzu parafialnym przy ul. (...);

2) naruszenie przepisu prawa materialnego, tj. art. 23 k.c. i art. 24 k.c. poprzez jego błędną wykładnię skutkującą uznaniem, że:

a) wycofanie zgody na ekshumację zwłok J. Ś. (2) przez pozwanego, nie jest działaniem bezprawnym,

b) nie zachodzą w sprawie wyjątkowe okoliczności uzasadniające przeniesienie grobu zmarłego, podczas gdy miejsce to straciło w oczach powódki oraz jej dzieci walor „godnego” miejsca pochówku,

c) do ekshumacji może dojść jedynie wówczas, gdy przeniesienie zwłok w inne miejsce jest jedynym sposobem pozwalającym na dalsze sprawowanie kultu pamięci osoby zmarłej przez uprawnionego, który zostaje uniemożliwiony w dotychczasowym miejscu spoczynku.

Mając na uwadze powyższe wniosła o zmianę zaskarżonego wyroku poprzez uwzględnienie powództwa w całości, ewentualnie jego uchylenie i przekazanie sprawy Sądowi Okręgowemu do ponownego rozpoznania. Wniosła również o zasądzenie na jej rzecz od pozwanego kosztów postępowania według norm przepisanych.

**Sąd Apelacyjny zważył, co następuje:**

**Apelacja nie zasługiwała na uwzględnienie.**

Sąd Apelacyjny podzielił i przyjął za własne ustalenia faktyczne Sądu Okręgowego, jako że znajdowały one oparcie w zgromadzonym w sprawie materiale dowodowym i w przeważającej części nie były kwestionowane przez żadną ze stron. Wprawdzie w wywiedzionym środku odwoławczym skarżąca sformułowała zarzut naruszenia art. 233 § 1 k.p.c., co sugerowałoby że zmierzała ona także do podważenia podstawy faktycznej wyroku, tym niemniej w uzasadnieniu tego zarzutu nie wskazała, które konkretnie dowody zostały przez Sąd ocenione z naruszeniem reguł wymienionych w wymienionym przepisie, ani z jakimi konkretnie dowodami przeprowadzonymi w sprawie ustalenia Sądu I instancji są sprzeczne, czy też jakich konkretnie dowodów nie uwzględniają. Tymczasem w orzecznictwie sądowym ugruntowane jest stanowisko, że zarzut naruszenia zasady swobodnej oceny dowodów wymaga wskazania, które zasady oceny dowodów zostały naruszone i w jaki sposób oraz jaki miało to wpływ na rozstrzygnięcie sprawy. Jedynie wykazanie istotnych błędów logicznego rozumowania, sprzeczności z doświadczeniem życiowym lub pominięcia dowodów prowadzących do odmiennych wniosków może doprowadzić do oceny naruszenia przez sąd art. 233 k.p.c. (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 września 2005 r., sygn. akt IV CK 86/05, opubl. Lex nr 187100). Przy czym za niewystarczające dla odniesienia oczekiwanego skutku uznać należy oparcie zarzutów apelacji na własnym przekonaniu strony o innej, niż przyjął sąd wadze, doniosłości poszczególnych dowodów i ich odmiennej ocenie niż ocena sądu (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 1998 r., sygn. akt II CKN 4/98, niepubl.). Ocena mocy i wiarygodności dowodów może być bowiem skutecznie podważona w postępowaniu odwoławczym tylko wówczas, gdy wykaże się, że zawiera ona błędy logiczne, wewnętrzne sprzeczności, jest niepełna, itp. (por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 31 sierpnia 2005 r., sygn. akt I ACa 456/05, opubl. Lex nr 177026). Sąd Apelacyjny uchybień takich w dokonanej przez Sąd Okręgowy ocenie dowodów się jednak nie dopatrył.

Niezależnie od tego, dodać trzeba, że okoliczność czy grób sprząta wyłącznie syn powódki J. Ś. (2) i jego żona, czy także brat zmarłego T. Ś. (1) (jak ustalił Sąd pierwszej instancji w oparciu o zeznania T. Ś. (2), których wiarygodność przez skarżącą nie została podważona), nie ma istotnego znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy. Podobnie należy ocenić ustalenia odnoszące się do tego co zdecydowało o wyborze miejsca pochówku J. Ś. (2) tj. to, że na cmentarzu tym pochowana jest większość członków rodziny zmarłego J. Ś. (2), jak ustalił Sąd, czy też to, że był to wówczas jedyny cmentarz w Ł. (aczkolwiek tego ostatniego faktu powódka nie wykazała). Istotnym jest natomiast w sprawie, a okoliczność ta jest bezsporna, że wybór miejsca pochówku wówczas i przez wiele następnych lat był przez powódkę akceptowany. Poza sporem jest także, że na cmentarzu tym znajdują się groby rodziców i rodzeństwa zmarłego J. Ś. (1). Niezrozumiałą jest zatem zarzut, że w tym zakresie ustalenia są wadliwe, gdyż – jak to ujęła skarżąca – „w krąg najbliższej rodziny zmarłego zalicza się żona i dzieci, które za życia wyraziły wolę pochowania na cmentarzu parafialnym przy ul. (...)”

Wskazać wreszcie trzeba, że powódka nie wykazała, że pozwany pierwotnie wyraził zgodę na ekshumację, a wycofał ją już po wykonaniu przez powódkę pomnika na cmentarzu przy ul. (...).

Chybiony jest także zarzut naruszenia przepisów prawa materialnego – art. 23 i 24 k.c.. Wbrew stanowisku skarżącej, Sąd Okręgowy dokonał prawidłowej wykładni tych przepisów i prawidłowo je zastosował do ustalonego w sprawie stanu faktycznego.

Odnosząc się do tego zarzutu wskazać trzeba, że prawo osób najbliższych zmarłego do pochowania zwłok stanowi dobro osobiste chronione przepisami prawa cywilnego (art. 23 i 24 k.c.). Prawo to wchodzi w zakres szeroko pojętego prawa do kultu pamięci zmarłego, który – jak wskazuje się w orzecznictwie – polega na przysługujących człowiekowi uprawnieniach, wypływających ze sfery uczuć i odczuć odnoszących się do postaci osoby zmarłej, okazywania szacunku dla wspomnień i pamięci o niej, urządzenia pogrzebu oraz nagrobka i decydowania o jego wystroju, załatwiania spraw z zarządem cmentarza, ochronie przed naruszeniami, składania wieńców, palenia zniczy, decydowania lub współdecydowania o przeznaczeniu wolnych miejsc w grobie murowanym dla pochowania dalszych zmarłych, itp. (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 grudnia 2011 r., III CSK 106/11 oraz wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 3 listopada 2016 r., I ACa 691/16).

Każdemu z bliskich przysługuje własne prawo do kultu konkretnego zmarłego i jego ochrony przed naruszeniami. Przy czym dla istnienia tego prawa obojętny jest stopień "intensywności", z jaką dana osoba uprawniona kult ten wyraża oraz stopień pokrewieństwa. Jedynie w szczególnych sytuacjach (na przykład w wypadku braku jakiegokolwiek więzi uczuciowej pomiędzy krewnym a osobą zmarłą) można mówić o zaniechaniu korzystania z tego dobra, mogącym prowadzić nawet do utraty prawa do ochrony przed naruszeniem (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 2003 r., I CKN 1453/00).

W okolicznościach niniejszej sprawy, Sąd I instancji słusznie wskazał, że zarówno powódce jako małżonce, jak i pozwanemu jako synowi przysługuje dobro osobiste w postaci prawa do kultu pamięci zmarłego J. Ś. (2). Ważąc oba te dobra trafnie jednocześnie stwierdził, że odmowa wyrażenia zgody przez pozwanego na ekshumację zwłok ojca celem ich przeniesienia na inny cmentarz nie wykracza poza granice przysługującego mu prawa do ochrony kultu zmarłego, wobec czego nie jest też bezprawna. Sąd Okręgowy słusznie bowiem dostrzegł, że według zarysowanej w ostatnich latach linii orzeczniczej Sądu Najwyższego – ekshumacja zwłok jako sposób usunięcia skutków naruszenia dóbr osobistych (art. 24 k.c.) może mieć miejsce tylko wyjątkowo (w przypadkach szczególnych). Jest to najbardziej drastyczny i ostateczny sposób usunięcia skutków naruszenia szeroko pojętego prawa do grobu. Tendencja rozwojowa judykatury Sądu Najwyższego na przestrzeni kilku ostatnich dziesięcioleci przejawia się w wyraźnym dążeniu do maksymalnego ograniczenia stosowania tego środka ochrony w imię niezakłócania spokoju osób zmarłych. Jest to widoczny kierunek i w ocenie Sądu Apelacyjnego trafny. Szczególny charakter żądania ekshumacji wymaga stwierdzenia, że w konkretnym przypadku zachodzą okoliczności istotne i poważne względem, usprawiedliwiające taki sposób uczynienia zadość prawu pokrzywdzonego. W kolizji zasady niezakłócania miejsca spoczynku zmarłych z brakiem zgody osoby uprawnionej na pochowanie określonych zwłok, wskazana zasada wyraźnie dominuje. Uwzględnienie dokonania ekshumacji wymaga zatem szczególnie wnikliwej i rozważnej oceny, a także – wykazania wyjątkowych okoliczności. Już w takim sposobie oceny roszczenia zawiera się pewne ograniczenie, postawienie dochodzącemu tego roszczenia pokrzywdzonemu wymagań wyższych niż przeciętne (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 2003 r., I CKN 1453/00; z dnia 16 czerwca 1998 r., I CKN 729/97; z dnia 17 lutego 2016 r., III CSK 84/15).

W niniejszej sprawie powódka nie wskazała takich okoliczności, które mogłyby przemawiać za zasadnością dokonania ekshumacji jej małżonka. Okoliczność, że miejsce dotychczasowego spoczynku w jej oczach utraciło walor „godnego”, jako nacechowana głębokim subiektywizmem i nie znajdująca potwierdzenia w obiektywnych dowodach zgromadzonych w sprawie, jest bowiem w tym względzie dalece niewystarczająca. Podobnie też fakt wykupienia miejsca na innym cmentarzu oraz zlecenia tam budowy pomnika nie może być uznany za wystarczający powód do uwzględnienia żądania ekshumacji. Tym bardziej, że ekshumacja w tym przypadku dokonywana miałaby być po ponad 30 latach od śmierci męża powódki, co niewątpliwie stanowiłoby znaczne zakłócenie spokoju zmarłego. W konsekwencji w ocenie Sądu Apelacyjnego szczątki J. Ś. (2) winny pozostać w obecnym grobie.

Na marginesie można jedynie dodać, że ocena zasadności roszczenia powódki mogłaby być inna gdyby zaistniały pewne dodatkowe i istotne względy, jak. np. pochowanie w grobie J. Ś. (2) zwłok osoby, która za swego życia była źródłem krzywdy dla samego zmarłego lub powódki. Na ten aspekt powódka w toku postępowanie nie zwracała jednak uwagi.

Sąd Apelacyjny mając na uwadze całokształt okoliczności niniejszej sprawy nie uwzględnił zatem apelacji powódki, przyjmując, że wskazany przez powódkę sposób usunięcia skutków naruszonego dobra jest nieadekwatny do sposobu i okoliczności tego naruszenia. Uznał tym samym priorytet zasady niezakłócania spokoju zmarłego nad prawem powódki do spoczęcia wraz z mężem w jednym grobie.

Z uwagi na powyższe Sąd Apelacyjny orzekł jak w sentencji wyroku na podstawie art. 385 k.p.c., o kosztach postępowania odwoławczego rozstrzygając na podstawie art. 98 § 1 i 3 k.p.c. oraz art. 108 § 1 zd. 1 k.p.c. Zasądzoną od powódki na rzecz pozwanego kwotę 540 zł stanowi wynagrodzenie pełnomocnika pozwanego, będącego adwokatem, którego wysokość została określona na podstawie § 8 pkt 2 w zw. z § 10 ust. 1 pkt 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie (Dz. U. z 2015 r., poz. 1800).

(...)